

УДК 368.021 (477)

О.О. Шевчук

Львівський банківський інститут Національного банку України

ОЦІНКА ЕФЕКТУ МАСШТАБУ В ДІЯЛЬНОСТІ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ УКРАЇНИ

© Шевчук О.О., 2003

Проналізовано сучасні тенденції розвитку українського страхового ринку. Досліджується взаємозв'язок економічної ефективності та масштабів діяльності страхових компаній України, особливості ефекту масштабу в діяльності суб'єктів страхового ринку, що розвивається, в умовах недосконалої конкуренції.

In the article modern tendencies of the Ukrainian insurance market development are analyzed. The focus is on investigation of correlation of economic efficiency and scales of the Ukrainian insurance companies activity, features of a scale effect law operation in the activity of the emerging insurance market subjects under the conditions of an imperfect competition.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з науковими та практичними завданнями. Для країн із перехідною економікою, до яких належить Україна, характерні, крім ринкових ризиків, багато специфічних ризиків перехідного періоду: нестабільність, недосконалість законодавства, значна частка тіньового сектора економіки, політичні ризики. Зважаючи на це, з одного боку зростає потреба в страховому захисті від ризиків, підвищується роль страхової діяльності, з іншого боку – постає проблема: страхові компанії як суб'єкти підприємницької діяльності, що діють в умовах перехідної економіки і формування страхового ринку, теж підвладні багатьом ризикам, не властивим розвинутій економіці. Тому виникає необхідність розробки підходів та інструментарію для ефективного вирішення специфічних проблем функціонування страхових компаній в умовах ринку, що розвивається.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. При дослідженні страхового ринку значна увага науковцями – економістами приділяється питанням забезпечення фінансової стійкості страхових компаній, методиці оцінки фінансового стану страховиків. Математичні дослідження у даній галузі зосереджені на удосконаленні методики розрахунку тарифних ставок та формування резервів за видами страхування. Однак недостатня увага приділяється проблемам фінансового планування, бюджетування, управління витратами страхових компаній.

У сучасних умовах в страховиків виникла необхідність пошуку внутрішніх резервів зниження витрат, оптимізації фінансових потоків, збалансованості джерел надходження коштів і їх використання, обґрунтування оптимальних рівнів витрат фінансових ресурсів. Підвищення конкурентної боротьби між компаніями призводить до необхідності одержання додаткових конкурентних переваг, наприклад, за рахунок більш ефективної системи управління фінансами, використання ефекту масштабу для підвищення економічної ефективності.

Постановка завдання. Метою даної статті є оцінка економічної ефективності страхового підприємництва в Україні, зокрема прояву ефекту масштабу в діяльності страховиків, дослідження особливостей функціонування українських страхових компаній в умовах становлення національного страхового ринку, аналіз недоліків та причин неефективності системи страхового менеджменту на сучасному етапі.

Закон ефекту масштабу виражає зміни економічної ефективності при розширенні (збільшенні) масштабів господарської діяльності. З точки зору суб'єктів страхового ринку ефект масштабу означає, що страхові послуги пропонуються клієнтам за найнижчими цінами при такій структурі ринку, коли на ньому діють достатньо великі страхові компанії, які активно конкурують між собою [1].

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На основі даних про показники та результати діяльності 191 страхової компанії України за 2002 рік та 162 компаній за 2001 рік нами проаналізовано залежність між масштабами діяльності страховиків та економічною ефективністю такої діяльності. За показник, який характеризує масштаби діяльності, прийнято валовий дохід страховика від реалізації страхових послуг у вигляді сумарних надходжень за договорами страхування та перестрахування. Економічну ефективність страхової діяльності у різних аспектах характеризують такі показники: собівартість страхових послуг, частка витрат на ведення справи у премії, рентабельність. На рис. 1 показано взаємозв'язок між валовим доходом страховиків та витратами на ведення справи. Залежність наближено описується логарифмічною функцією, рівняння якої та ступінь достовірності наближення (R^2) вказані на графіку.

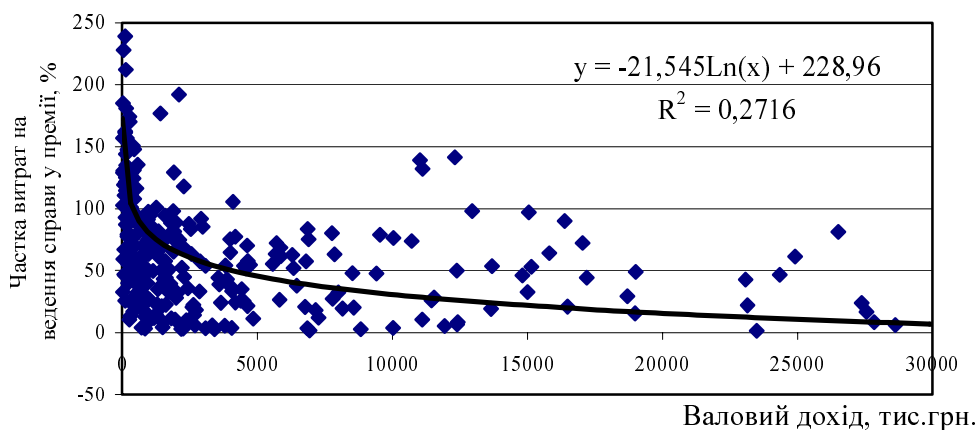

Рис. 1. Ефект масштабу в діяльності страховиків

Як показує аналіз, ефект масштабу в діяльності страховиків України проявляється, як правило, у незначному зростанні економічної ефективності при збільшенні обсягів страхового портфеля. Підтвердженням цього є залежність зміни рентабельності страхової діяльності від сумарної величини внесків страховика (рис. 2).

У середньому рентабельність страхової діяльності в Україні становить 30 %, практично не змінюючись із зростанням активів компаній, і тільки у найменших компаніях цей показник ще невисокий – 11 %. Однак для компаній із невеликим обсягом страхового портфеля (річні надходження до 600 тис. грн.) досить частими є випадки збиткової

діяльності за результатами року, причому збитковість коливається від -2 до -170 %. Із ростом річних надходжень ймовірність отримання від'ємних фінансових результатів зменшується до 3 % (якщо надходження становлять до 5000 тис. грн.) і дорівнює нулю, якщо надходження перевищують 5000 тис. грн.

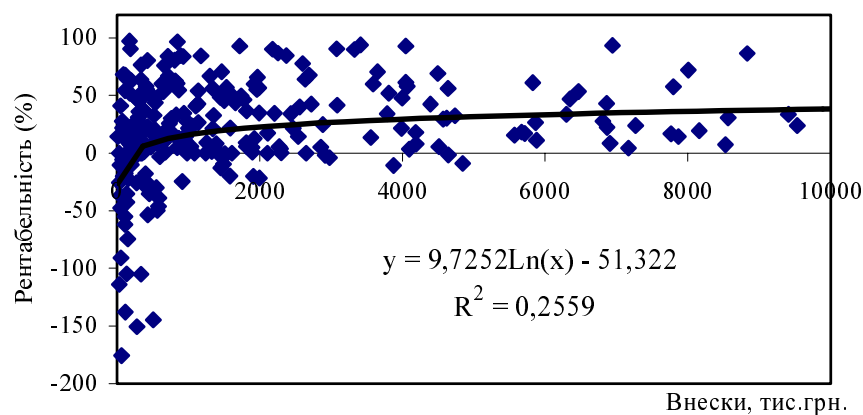

Рис. 2. Залежність рентабельності страхової діяльності від її масштабів

Різновидом показника рентабельності є прибутковість власного капіталу, яка показує, наскільки успішно страховик трансформує страхові внески та доходи від інвестицій у прибутки акціонерів. За стандартами органів страхового нагляду та аудиторських служб ЄС, значення показника повинно бути не меншим за 5 %. У середньому прибутковість власного капіталу страховиків України перевищує значення 5 %, при цьому спостерігається чітка тенденція до зростання показника із збільшенням величини активів.

Цей факт підкріплюється ще однією дуже важливою тенденцією – із зростанням активів знижується середня питома вага статутного капіталу у власному (від $195,62$ % у дрібних компаній до $46,09$ % у великих). Оскільки крім статутного капіталу до складу власного входять також додатковий капітал і нерозподілений прибуток (за винятком несплаченого та вилученого капіталу), то значне перевищення власного капіталу над статутним свідчить про прибуткову діяльність страховика, можливість виплачувати дивіденди акціонерам та реінвестувати капітал. Для найдрібніших страховиків (з величиною активів у межах $3\ 000$ тис. грн.) середня частка статутного капіталу у власному становить $195,62$ %. Таке майже 100 %-ве перевищення статутного капіталу над власним говорить про збитковість діяльності страховиків або про наявність значної заборгованості засновників щодо сплати статутного капіталу. Саме ця група компаній із введенням підвищеного нормативу мінімального розміру статутного капіталу (1 млн. євро) змушена негайно шукати можливості залучення додаткового капіталу або варіанти об'єднання чи злиття з іншими компаніями.

Такої проблеми можуть уникнути середні та великі страхові компанії за рахунок того, що їхні власні кошти більше ніж на 50 % складаються з нерозподіленого прибутку. Тобто вони нарощують свій капітал та фінансовий потенціал в основному за рахунок прибуткової діяльності протягом попередніх років.

Проте спостерігається й інша тенденція: у багатьох компаній витрати зростають майже пропорційно збільшенню річних надходжень, що призводить до незмінного або спадного економічного ефекту. Наслідком збільшення рентабельності є, як правило, не

зниження тарифів чи покращання обслуговування клієнтів, а розширення матеріально-технічної та кадрової бази страховика, а також збільшення обсягу ресурсів, що спрямовуються на споживання. Такі явища характерні для страхових ринків, що розвиваються, на яких ще не стандартизовано правила страхування, не сформовано очікування споживачів, недосконала конкуренція.

У страховій діяльності ефект масштабу підсилюється дією закону великих чисел, за яким із розширенням обсягів страхових операцій розподіл сумарних виплат за портфелем страховика наближається до нормального, що забезпечує наближення страхового внеску до обґрунтованої величини. Це запобігає встановленню занижених тарифів, нестачі резервів для страхових виплат і покриттю збитків за рахунок власних коштів страховика, адже реальна збитковість за видами страхування стає відомою лише після стабілізації портфеля.

Існує гранична межа кількості договорів у страховому портфелі, до досягнення якої закон великих чисел не проявляється [2]. Проблема обсягів портфеля сьогодні особливо актуальна для українських страховиків та потребує розробки нових підходів до обчислення тарифних ставок. Стандартні методики розрахунку тарифів, затверджені органами нагляду за страховою діяльністю, ґрунтуються на гіпотезі про нормальний закон розподілу суми майбутніх збитків за певним видом страхування за умови великої кількості договорів даного виду. Невиконання останньої умови та неоднорідність ризиків у портфелі робить розрахунок тарифів недостовірним і майже формальним. Аналіз свідчить, що відмова від гіпотези про нормальний закон розподілу та застосування ширшого сімейства розподілів значно збільшує тарифну ставку навіть за достатньо великої кількості договорів [3].

Слід виділити важливу особливість, характерну для українського страхового ринку. Більшість активів страховиків профінансована за рахунок власних джерел, а частка страхових резервів у пасивах коливається на рівні 30–40 %, що не характерно для фінансових установ, які працюють в основному із залученим капіталом. При цьому для великих компаній співвідношення “власний капітал – резерви” змінюється не на користь страхових резервів. Це вказує на те, що обсяги розширення страхових операцій значно відстають від загального зростання компаній, відсутня однозначна кореляція між величиною активів та масштабами діяльності страховиків на українському ринку.

За результатами 2001 року діяльність 46 страхових компаній України (19 % від загальної кількості страховиків) виявилась збитковою. Аналіз показав, що збитковість викликана у більшості випадків надмірним рівнем операційних витрат (таблиця), а не виплатою відшкодувань за договорами страхування. Так, у 2000 році лише 67,3 % від загальної кількості страховиків здійснили принаймні одну виплату за договорами страхування, а у 2001 ця цифра зросла лише до рівня 70,7 %.

Аналіз причин збитковості страховиків України у 2001 році

Показники діяльності збиткових компаній	Кількість компаній	Частка від загальної кількості збиткових компаній
Рівень виплат перевищує 80 %	4	8,7%
Рівень виплат дорівнює нулю	16	34,8%
Рівень виплат не перевищує 5 %	28	60,8%
Рівень витрат перевищує 100 % (витрати перевищують дохід)	24	52,2%
Витрати перевищують дохід, а виплати не здійснюються	22	47,8%

Рівень виплат страховиків за договорами страхування в Україні суттєво не залежить від масштабів діяльності компанії і коливається в середньому навколо показника 20 %, який є значно нижчим від загальноприйнятого у світовій практиці нормативу 40–80 %.

Однак якщо середній рівень виплат 240 страхових компаній України становить лише 18,7 % від сумарних надходжень зі стандартним відхиленням – 26 %, то середній рівень операційних витрат дорівнює 72 % від доходу з відхиленням у 90 % (рис. 3).

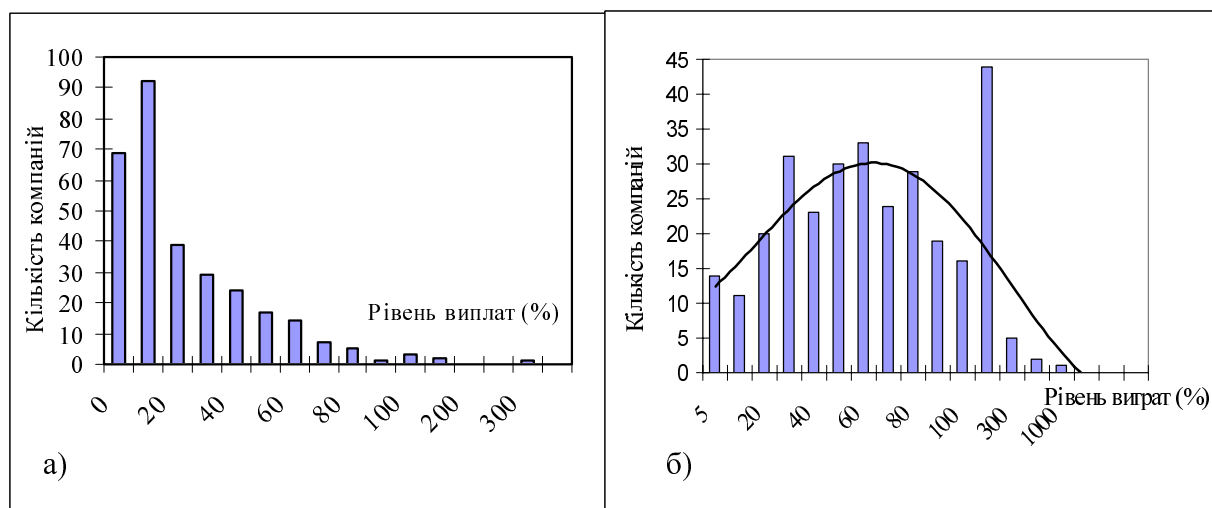

Рис 3. Гістограми розподілу страховиків за рівнем виплат (а) та рівнем витрат (б)

Аналіз структури операційних витрат свідчить, що із зростанням величини активів компанії зменшується лише частка витрат на оплату праці – від 32,97 % у компаніях з величиною активів у межах 3 000 тис. грн., до 18,66 % у великих компаніях, розмір активів яких перевищує 20 000 тис. грн.

Висновки. Проведений аналіз свідчить про неефективність та невиправдану затратність діяльності з надання страхових послуг в Україні: більша частка внесків страхувальників спрямовується на утримання компанії, а не на виконання нею основної функції – захист від ризиків. Ефект масштабу в діяльності страховиків України проявляється, як правило, у незначному зростанні економічної ефективності при збільшенні обсягів страхового портфеля, що характерно для страхових ринків, на яких ще не сформовано очікування споживачів, недосконала конкуренція. Отже, одним з перших кроків на шляху до підвищення ефективності страхової діяльності в Україні має бути перегляд політики витрат та зниження тарифів для розширення страхового портфеля.

1. Авдашева С.Б., Руденский П.О. Эффект масштаба в деятельности страховой компании // *Финансы*. – 2002. – № 3. – С. 49–51. 2. Орланюк-Малицкая Л.А. Платежеспособность страховой компании. – М.: Анкил, 1994. – 150 с. 3. Серых А.П., Кузнецов Д.А. Модификация методики расчета тарифных ставок по рисковому видах страхования // *Финансы*. – 1998. – №4. – С. 40–43.